

danje stvarnosti. Sem spada direktna kritika meščanstva, ki da mu je samo do zunanjšega blišča in osebnega uveljavljanja, predvsem pa kritika naše povojne, sodobne situacije. Ta kritika je le sporadična, nepoglobljena in se nekako plaho priključuje pisateljičinim abstraktnim življenjskim pojmovanjem. Nosilci te kritike so ravno tiste postavbe, ki so v romanu bolj naravne, preproste in ki se neposredneje izražajo. Kmet Poljanec toži nad tem, da so mu Švabi ubili tri sinove, novi oblastniki pa so mu vzeli zemljo, pravico torej, ki mu je od nekdaj pripadala, in tako ni zločinov ne konca ne kraja. Peter ostaja še naprej revolucionar, toda pravo revolucionarnost vidi samo v vojnem tovarištvu, zdaj pa ljudje iščejo samo še privilegije in korupcija bo znova zacvetela. Na pogoriščih vojne se je začelo šopiriti bahaštvo, in to zlasti pri ljudeh, ki so med vojno najmanj pretrpeli. Kajti nekateri so tedaj samo ukazovali in vladali, drugi so se

pa samo borili in seveda so predvsem prvi ostali pri življenju. In tako dalje. Takšna kritika je danes v naši literaturi skorajda že moda in ostaja na ravni moralnega ogorčenja, navajamo jo pa zlasti kot primer, kako je roman Ljudje z rdečim nebom vendarle tudi sodobno angažiran in kako pisateljica s tem angažmajem posega spet na druga, bolj konkretna področja.

Roman Ljudje z rdečim nebom je v svojem poteku in v svojih ciljnih precej umetno skonstruiran tekst, često neizdelan in neprepričljiv, četudi ne gre zanikati dejstva, da je pisateljica z nekaterimi postavami razkrila del naše sedanje, z mnogimi mukami obremenjene eksistence. Še najbolj sugestivno je opisana njena vojna, takšna vojna torej, ko se protagonisti razglašajo do veličine na eni in do strastnega egoizma na drugi strani in ko se odnosi med njimi sproščajo v najbolj neusmiljeno resničnost.

Jože Šifrer

GLOSE

POJASNILO

Piše mi znan človek v začetku aprila: »Če ti ni žal časa, morda mi s kakšno vrstico pojasniš, kje je ozadje žolčnega napada J. Jerija nate v 3. številki Sodobnosti. Vsekakor moramo reči, da bi si kot urednik pomišljal, ali bi brez rezerve objavil tak napad... čeprav s takšnim pojasnilom, kot ga dajejo tam pod črto. Boš odgovoril?« — Spraševali so me tudi drugi, zato sem se odločil, da pojasnim, za kaj sploh gre. Problem lahko tukaj le naznačim, ne pa rešim.

V besedilu tajnega londonskega pakta, s katerim so predstavniki Francije, Velike Britanije in Rusije 26. aprila 1915 obljubili Italiji za vstop v vojno na njihovi strani med drugim tudi velike dele slovenskega narodnostnega

ozemlja, ni nikjer omenjeno, da bi podpisniki skupaj izdelali kak zemljevid, kjer bi ozemlja, obljubljena Italiji, bila tudi zarisana. Zato so vse zemljevide, ki kažejo potek črte londonskega pakta, posamezni avtorji izdelali sami po besedilu. Prav na slovenskem odseku, in sicer od točke na razvodnici nad Idrijo do Snežnika, se kažejo pomembne variante pri grafičnih interpretacijah. Če preberemo besedilo pojasnilne opombe k čl. 4 pakta, postane takoj jasno, zakaj. Ta opomba, ki je sestavni del pogodbe, opisuje Italiji obljubljeno mejno črto po razvodnici v Julijskih Alpah še precej podrobno, in to od Predila do Idrije (kot oporne točke navaja izrecno: Predel, Mangart, Triglav, Podbrdo, Podlanišče, Idrija). Naslednja najbližja, izrecno omenjena geografska točka, pa je šele Snežnik:

»Od te točke (Idrija) bo meja tekla na jugovzhod proti Snežniku tako, da bo pustila zunaj italijanskega ozemlja celotno porečje Save in njenih pritokov.« Nato sledi opis mejne črte od Snežnika naprej.

Kdor hoče pravilno zarisati črto londonskega pakta med Idrijo in Snežnikom, si mora torej biti na jasnem, do kod sega porečje Save in njenih pritokov. S pomočjo geografa vzlic kraškemu terenu in pa dejstvu, da imajo nekateri pritoki Save deloma tudi podzemski tok, lahka naloga. Bistvena ugotovitev je, da porečju Save pripada, ne oziraje se na površinske oblike terena, vse ozemlje Pivke in Nanoščice tja do vrhov Nanosa in Vremščice, tako da je kraj in železniško križišče Pivka še vzhodno od črte londonskih obljub. Ta črta torej ne teče od točke pri Idriji kar takoj proti jugovzhodu do Snežnika, kot bi se po besedilu zdelo na prvi pogled, ampak najprej skoraj naravnost proti jugu do Vremščice in se šele potem obrne proti jugovzhodu mimo Pivke k Snežniku. Tako je črto zarisala že skupina ameriških izvedencev, ki je pripravljala ekspertize za ameriško delegacijo na pariški mirovni konferenci (tkim. »Inquiry«); zemljevid s tako zarisano črto je dala tiskati tudi jugoslovanska delegacija na mirovni konferenci (ponatis je priložen h knjigi Albina Prepeluha Pripombe k naši prevratni dobi, Ljubljana 1938, v izdaji Dušana Kermavnerja); zemljevid Franceta Planine s tako zarisano črto je objavljen tudi v zgodovinskem delu Silva Kranjca Slovenci v Jugoslaviji (Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939).

Druga skupina avtorjev zemljevidov pa se ravna po tistem delu besedila, ki pravi, od Idrije »na jugovzhod proti Snežniku«, in ne upošteva opozorila, da porečje Save itn., ni obljubljen Italiji. Jasno je, da je takšna neokretna interpretacija veliko ugodnejša za Italijo, saj ji daje mejo vzhodno od

Postojne in na Javornikih, torej mejo, ki se v glavnem ujema s pozneje po rapalski pogodbi vsiljeno državno mejo. Ni čudno zato, da najdemo v italijanski literaturi prav to varianto (npr. pri poglavitem avtorju za londonski pakt Mariu Toscanu, *Il patto di Londra*, Bologna 1934).

Razlika med obema interpretacijama je očitna na prvi pogled in ni potrebno še posebej vrisavati rapalske meje, da bi videli, za katero varianto se je avtor odločil v posameznem primeru: ali za tisto, ki se drži besedila londonskega pakta in postavlja mejo obljub na Nanos in Vremščico, ali pa za tisto, ki se ne drži besedila in Italiji dodaja še pomemben del slovenskega ozemlja več in londonsko črto v bistvu izenačuje s poznejšo rapalsko državno mejo.

Ker živim v prepričanju, da je druga interpretacija nepravilna in ker sem jo našel v knjigi Iva Ledererja, sem v recenziji na problem pravilnega risanja londonske črte na slovenskem ozemlju ameriškega avtorja tudi opozoril. Hotel sem biti nazoren in se sklicevati na grafični prikaz iz rok slovenskega avtorja. A moral sem ugotoviti, da se edina slovenska povojna znanstvena publikacija, ki grafično interpretira londonski pakt na jadranskem sektorju, to je zemljevid v knjigi J. Jerija, opredeljuje za interpretacijo, ki je še najbolj podobna italijanski M. Toscani in smeri rapalske meje (ni sem še imel v rokah novega gimnazijskega učbenika M. Mikuža, ki na zemljevidu dovolj nazorno in pravilno prikazuje, čeprav uporablja podobno majhno merilo kot J. Jeri).

O tem se lahko vsakdo sam prepriča. Če bi hoteli cepiti dlako in bi potegnili na Jerijevem zemljevidu črto od točke, kjer lahko domnevamo Idrijo, do točke, kjer lahko domnevamo Snežnik (preciznih orientacijskih podatkov je na zemljevidu bore malo), bi lahko videli, da leži večji del črte obljub Italiji

iz londonskega pakta na tem odseku po njegovi interpretaciji celo vzhodno od te premice. Kako je to v skladu z njegovo sicer pravilno trditvijo v knjigi, da je Italija v Rapallu dosegla v Julijski krajini več, kot pa ji je bilo obljubljeno v Londonu, ni jasno. Sodeč po njegovem zemljevidu bi bila na tem odseku skoraj še prikrajšana. — Pa pustimo to ob strani. Dejstvo je, da tega zemljevida nikakor ne moremo razumeti tako, da zastopa interpretacijo črte londonskega pakta na Nanosu in Vremščici. Za slovenskega avtorja pa mora biti to bistveno, dokler ne dokaže, da je ta razlaga napačna.

Da gre za samostojno interpretacijo J. Jerija, moram sklepati po tem, da ni nikjer naznačeno, da bi bil njegov zemljevid posnet po kom drugem. Seveda pa je možno, da ne gre za kako samostojno interpretacijo, ampak za pomoto ali kaj podobnega. Nihče ni cepljen proti tej možnosti. Žal pa imajo napake, zlasti tiste na grafičnih ponazorilih, lastnost, da se rade nenadzorovano množijo. Tako je tudi z zemljevidom J. Jerija, ki je v ponatisu zagledal beli dan še leta 1968 v zbirki zgodovinskih virov za četrti razred gimnazije (avtorica je svoj vir navedla).

Razumem, da je knjiga J. Jerija izšla že l. 1961, razumem tudi, da je njeno težišče na času po drugi svetovni vojni in tudi povem, da sem na njegov zemljevid postal pozoren šele ob svojem precej poznem pisanju o knjigi I. Ledererja. Na stvari pa se zaradi tega še nič ne spremeni. Priložnost za spremembo bo J. Jeri imel v drugi (že napovedani) izdaji svoje knjige. Tedaj bo črto morda dopolnil še za Kanalsko dolino, kjer stvar tudi ni pravilno prikazana). Če ne, bo pač dolžan pokazati, da je njegova interpretacija pravilnejša, in bomo tako mogoče le prišli do nam vsem potrebne razprave o poteku črte londonskega pakta in morda še drugih predloženih črt za mejo

proti Italiji na slovenskem ozemlju v letih 1915—1920.

Upam, da sem s tem znancem in neznancom pojasnil, za kaj pravzaprav gre.

Janko Pleterski

VETRINJ IN KOROŠKI SLOVENCİ

Vetrinj je zelo stara naselbina južno od Celovca, ki se omenja že v devetem stoletju pod imenom »Vitrino«. Spanheimi so leta 1142 ustanovili tu cistercijanski samostan, ki ga danes na splošno nazivajo grad. Ko je cesar Jožef II. leta 1786 med drugimi razpustil tudi ta samostan, so to poslopje spremenili v tovarno, ki je izdelovala tekstilije in je bila v nemških rokah. Če je bilo doslej kmečko vetrinjsko prebivalstvo vseskozi še slovensko, je v teh letih slovenski element začel izginjati, tako da se je pri ljudskem štetju leta 1951 od 2.766 občanov priznalo samo še 91 za Slovence oziroma za dvojezične.

Leta 1967 je tekstilna tovarna šla v konkurz in grad naj bi vnovčili. Dolgo se ni oglasil noben kupec, to je upnike prisililo, da so zahtevali sodnijsko dražbo. Kljub uradni tajnosti je prodrla v javnost novica, da je med interesenti — kupci tudi slovenska Mohorjeva družba v Celovcu, ki je potrebovala prostore za svoje dijake. Tudi dežela Koroška se je zanimala za nakup gradu in bi bila pripravljena plačati zanj 6,1 milijon šilingov, medtem ko je Mohorjeva družba ponujala sedem milijonov. Komaj se je za to zvedelo, je izbruhnil ogenj v strehah. Zastopnik svobodnjaške stranke (FPÖ) v vetrinjskem občinskem odboru je dosegel izredno zasedanje občinskega odbora, da bi odvrnil »pretečo nevarnost«.

S tem se je sprožila široka gonja proti Mohorjevi družbi kot slovenski ustanovi, ki je skozi nekaj mesecev trajala v nemškem koroškem tisku.